

H. NAGY PÉTER

Korongok, entek, hobbitok, legendák

Immár köztudott, hogy a filmek DVD-n történő kiadása olyan megoldásokra, változtatásokra stb. ad alkalmat, melyek következtében az adott produkcióknak tökéletesen új verziói jöhetnek létre. Sőt akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy olykor bizony nem is ugyanazt a filmet látjuk, amit a moziban, még ha a címtől kezdve a szereplőkön át a stábig sok minden azonos is marad. Tágabb értelemben tehát a filmek identitásáról van szó, és arról, hogy a DVD miért tekinthető sajátos médiumnak.

Vessünk egy hevenyészett pillantást *A Gyűrűk Ura* 12 korongos kiadására. (A trilógia részeinek 4 korongos bővített extra változatai az elmúlt években – a mozi-verziókkal párhuzamosan – már megjelentek, 2008 karácsonya előtt azonban egy külön dobozban kerültek a boltokba, limitált példányszámban, *A teljes filmtrilógia* alcímmel.) Peter Jackson csapata anno azzal a nem titkolt szándékkal fogott hozzá az extra változatok rögzítéséhez, hogy az újabb utómunkálatok során tökéletesen új adaptációt készítenek. Azaz nem pusztán beillesztették a kimaradt jeleneteket, hanem a teljes felvett anyagot vágták újra. Ehhez több száz új vizuális és hangeffektusra, új trükkfelvételekre és dialógusokra volt szükség, és persze Howard Shore újrakomponált filmzenéjére. A trilógia így módon összességében nem csak 120 perccel lett hosszabb, de ami fontosabb: átalakult.

Sokan azt gondolják, hogy ennek az átváltozásnak nincs túl nagy jelentősége: a bővített változatokból rövidítéssel kinyerhető a mozi-verzió. Ám tévednek. A dolog lényege éppen az, hogy a kétféle konstrukció sokkal bonyolultabb viszonyban van egymással. A bővítés során a film nem csak megújul, hanem mássá válik. A médiaelméleti szakirodalom egy része ezt a jelenséget egyszerűen a *cover* szóval adja vissza, ami hozzávetőleg itt azt jelentené, hogy a „bővített” változat a mozi-verzió egyfajta *feldolgozásának* tekinthető (kb. ahogyan az utóbbi is feldolgozása a Tolkien-regénynek, illetve „átírása” egy másik közegnek). S mindez valóban egyetlen effektusnak köszönhető: a készítők immáron DVD-felületben gondolkodnak, vagyis kihasználják a médium kínálta kereteket. (És még nem szóltunk a 6 korongnyi, szédületes mennyiségű extráról...) E szempont rendkívül fontos ahhoz, hogy megértsük a DVD lényegét (és tovább beszéljünk róla). Minden részletes összehasonlítás vagy spekuláció csak ennek tudatosítása után veheti kezdetét. Ebből is következik, hogy *bizonyo-*

san érdemes újraneézni *A Gyűrűk Ura-trilógiát*; de nem feltétlenül a moziban, hanem DVD-n. S ha mindezt tudatosítottuk, máris korrigálható, hogy az *újranezés* helyett miért volna itt szerencsésebb más-hogy fogalmaznunk...

Persze, magam szívesen töprengek azon, hogy mondjuk az entek (a fapásztorok) ötlete mennyit köszönhet az Edinburgh közelében élő „ormistoni lépkedő tiszafák” jelenségének, vagy hogy hobbitszerű emberi fajok léteztek-e valamikor. Extraként jöhetnek tehát az entek és a hobbitok – sajátos fénytörésben...

Tolkien szövevényes (de nem átláthatatlan) mitológiájában számos különleges lény szerepel. A *szilmarilok* című opusból megtudhatjuk, hogy Középfölde élővilága úgynevezett kelvákából és olvákából áll. Az előbbieket a mozgó lények, az utóbbiak a nem mozgók. A legmagasabb szintű olvák természetesen a fák; az entek (akik maguk is fáknek látszanak) pedig olyan lények, melyekbe lelkek (vagy szellemek) költöztek, hogy az olvák őrzői és védelmezői legyenek. Az átlagos ent tehát külsőre olyan, mintha egy fa és egy ember kereszteződéséből létrejött hibrid volna. A *Gyűrűk Ura* középső részében (A két torony) az entek Szilszakáll vezetésével bekapcsolódnak a Gyűrűháborúba, megostromolják Vasudvardot, s ezzel megtörik Szarumán hatalmát. Ennek a lényeges epizódnak a kidolgozására a film is nagy hangsúlyt fektet, a történet egyik fordulópontja, amikor végre „az entek háborúba mennek”. (A fapásztorok vizuális megformálásáról mellesleg egy újabb szöveget lehetne írni, hiszen Szilszakáll és társainak „életre keltése” remek munka; méghozzá olyan, amely nem nélkülözi a humort sem. Egyik idevonatkozó kedvenc jelenetem a filmből, amikor az egyik ent a lezúduló vízbe hajolva „eloltja” égő lombkoronáját [lángoló fejét] – apró történés a zsúfolt képmező alsó harmadában a sok száz közül. Másrészt az entek viselkedésének olyan tényezőire is figyeltek a film készítői, melyek alapján a néző bepilanthat életmódjukba és történetükbe: pl. néhányuk „megfásult” az idők során, azokra a fákra hasonlítanak, melyeket őriznek; illetve meghatározó az a jelenet, melyben Szilszakáll arról panaszkodik a hobbitoknak, hogy valamikor régen eltűntek az ent-asszonyok...)

Szóval, itt van ez a szimpatikus társaság, melyről az ember azt gondolná, hogy Tolkien fejéből pattant elő. A helyzet azonban ennél izgalmasabb, hiszen az ötletet – Shakespeare mellett persze – a természetből is meríthette a mester, s itt jönnek a képbe az „ormistoni lépkedő tiszafák”. Mit lehet róluk tudni? Természetesen azt, hogy bizonyos értelemben mozognak. Steve Jones parádés, evolúcióböiológiai könyvében (*Darwin szelleme. A fajok eredete – mai változatban*) érinti ezt a jelenséget. Érdemes beleolvasni: „Az erdők mindig vándorlásra kényszerülnek. Egy Edinburgh közelében lévő templomkertben nőnek az úgynevezett »ormistoni lépkedő tiszafák«. A legenda szerint válság idején természetfölötti segítséggel változtatták a helyüket. És tényleg változtatták a helyüket. A tiszafa régi ágai új hajtásokat hoznak, amikor érintkeznek a földdel. Ha a régi törzs elhal, he-

lyére lép valamelyik ága. Idővel új növény nő belőle, néhány méterre a régítől. Nincs ebben semmi csoda.” Valóban nincs, hiszen tényleg sok példát lehetne hozni arra, hogy az erdők „nem állnak meg”. De most képzeljünk el egy városlakót, aki időnként ellátogat az említett templomkertbe. Mit tapasztalna? Nyilvánvalóan azt, hogy a tiszafák odébb mentek...

Ezt a párhuzamot persze nem azért idéztem fel, hogy csökkentsem Tolkien érdemeit, vagy hogy pusztán a legendaképződésre irányítsam a figyelmet (erről később). Mindössze arról van szó, hogy olykor az írói fantáziát remekül lehet modellálni a természet fényében. Az entek esetében nem zárható ki, hogy Tolkien – képzeletben – pusztán felgyorsított egy létező folyamatot (bár az erdők „vándorlása” más szemszögből nézve egyáltalán nem lassú, pl. Észak-Amerikában a lucfenyő és az erdei fenyő a gleccserek visszahúzódása után háromévenként másfél kilométert tett meg), és azt továbbgondolta, kiszínezte, beillesztette Középfölde mitológiájába. De ha *A Gyűrűk Ura* szerzője nem így járt el, az olvasónak akkor sem kell csalódnia, hiszen gazdagodott egy újabb történettel... No, ezzel meg is volnánk, nézzük, mi az ábra a hobbitokkal.

Középfölde népei közül a hobbitok a legbámulatosabb népség, őket (és tetteiket) nem kell részletesen bemutatni a fantasy-kedvelőknek vagy *A Gyűrűk Ura*-mozi rajongóinak sem. Számunkra most egyetlen tulajdonságuk lesz fontos, a méretük. A Tolkien-mitológiában a hobbitok az emberek rokonai, úgynevezett félszerzetek. *A Gyűrű Szövetsége* prologusában a következőket tudhatjuk meg a méretükről: „A hobbitok népe [...] kis növésű: még a törpöknél is kisebbek – azazhogy nem olyan testesek és vaskosak, bár sokszor alig alacsonyabbak. Magasságuk változó: a mi mértékegységünk szerint

BA: SPEV, audiovizuális performansz, Školska 28 Galéria, Prága, 2009.

általában hatvan és százhusz centiméter között van. Mostanában már ritkán érik el a kilencven centimétert; de állítólag csökkent a termük, és régente magasabbak voltak.” Kérdésünk éppen erre vonatkozott, de ismét a természetre utalva: létezettek-e valamikor hobbit-szerű, azaz kistermetű emberi fajok.

A válaszhoz eléggé visszamennünk az utóbbi évek egyik legszenzációsabb régészeti leletéhez. A tudósok ámulattal fogadták, amikor Flores szigetén (Jávától kb. 300 mérföldre keletre) felszínre került egy 1 méter magas „emberi” csontváz. Először abnormális egyedre gyanakodtak, de újabb maradványokra is bukkantak a Liang Bua barlangban, s világossá vált, hogy ez az előfeltevés kizárható. Chris Stringer és Peter Andrews *Az emberi evolúció világa* című könyvében a következőképpen összegzik a szituációt: „a koponya részletei, az arc formája, a kis fogak, az eszközkészítésre és talán a vadászatra utaló bizonyítékok mind azt sugallják, hogy az élőlény alapvetően ember volt. [...] Feltételezik, hogy a *Homo erectus* leszármazottja lehet, aki korán érkezett a Flores-szigetre, talán éppen csónakon, és a teljesen elszigetelt feltételek mellett nagyon kisméretűvé fejlődött – ezt a jelenséget egyéb emlősök kapcsán is ismerjük, és szigeti törpeségnek nevezzük.” Ezek után semmi váratlan nincs abban, hogy a *Homo floresiensis*re idejekorán ráragadt a „hobbit” elnevezés, s többen így emlegetik ezt a különleges biológiai „láncszemet”.

A Flores-szigeti leletet persze számos rejtély övezi még, de ebben az esetben is meglódulhat az ember fantáziája. Mi történhetett ezzel a fajjal? Vagy el sem tűnt teljesen? A délkelet-ázsiai őserdőkben élő bennszülöttek körében ugyanis terjeng egy legenda, mely szerint az ott lakók térségbeli szomszédai aprónépek, kistermetű emberek, akik üregekben, barlangokban rejtőzködnek, ezért a hétköznapi szem számára csak nagyon ritkán láthatók. Az említett szerzőpáros többek között ezért zárja így a „hobbitról” szóló fejezetet: „Bármi is legyen az igazság, önmagában a faj létezése azt mutatja, hogy valójában még manapság is igen keveset tudunk az Ázsiában lezajlott emberi evolúcióról.” Hát igen, sok még a felfedeznivaló... Viszont van abban valami szép, hogy Tolkien professzor hobbitjai egyszer csak váratlanul megjelennek a színen, s a fantáziát kiegészíti a tudomány. (Itt a képlet persze fordított, mint az entek esetében, hiszen a *Homo floresiensis* létezéséről Tolkien nem tudhatott. Az említett legendáról viszont – ismerve *A Gyűrűk Ura* hihetetlen mennyiségű forrásanyagát – akár tudhatott is volna... Mert a legendákra olykor tényleg érdemes odafigyelni. Gondoljunk például arra – híres eset –, hogy a dél-afrikai zulusok körében évszázadok óta keringő legenda a fehér oroszlánokról végül igaznak bizonyult, amikor 1928-ban bebizonyították ezeknek a „fantasztikus” állatoknak a létezését.) No, ezzel is megvolnánk.

Csak ezek után nehogy azt kérje tőlem valaki, hogy járjak utána, vajon hol lehetnek az ent-asszonyok, vagy hogy derítsem ki, igaz-e a délkelet-ázsiai „hobbit”-legenda... Bár ki tudja? A terepmunkának is eljöhét egyszer az ideje...